

“WADDE SKAA GEBAA!”

Een speurtocht naar follies of vermaakarchitectuur in Geraardsbergen

Deel 3: Follytorens

Jacques DE RO

Naast het zogenaamde tolhuisje langs de Dender in Nederboelare, cementrustiek en de bouw van grotten, rots- en waterpartijen bij de aanleg van tuinen, wordt onze aandacht getrokken door de sierlijke torentjes van sommige woningen van de gegoeede burgerij. Ze worden door de toeschouwer vaak ervaren als een folly, een aanhangsel zonder enig nut of functie.

“Wadde skaa gebaa!”

Vaak is het nog moeilijk te achterhalen welke de oorspronkelijke functie was van een bouwconstructie. Dit is het geval met een vreemd torentje in een weiland waarop schapen grazen langs de Spoorwegstraat. Dit bakstenen gebouwtje heeft een zeshoekige plattegrond met steekboogvensters onder een golfplatendak. Omwonenden weten te vertellen dat het opgebouwd is uit een kelder-verdieping, de begane grond en een bovenverdieping die met een trapje bereikt wordt. Het zou hier gaan om een vroegere droogplaats voor tabakspflanzen.

Op een hellend weiland langs de Gote te Ophasselt staat eveneens een vreemd gebouwtje. Voor de passant wellicht volkomen raadselachtig. Hier staat op enkele meters van de *Godsborn* - dit is een oude waterbron die vroeger instond voor de drinkwatervoorziening van de omwonenden maar thans bacteriologisch besmet is - het zogenaamde *château d'eau* achter de voormalige limonadefabriek van Jules Van Schoors (1899-1986). Het bakstenen gebouwtje heeft een zeshoekige plattegrond met rechtehoekige muuropeningen onder een plat dak en leverde tussen 1940 en 1968 het nodige bronwater voor *Castle-Bronnen*.

De 'château d'eau' van de voormalige limonadefabriek 'Castle-Bronnen' op enkele meters afstand van de 'Godsborn' aan de Gote te Ophasselt (september 2013) (Foto J. De Ro)

Het bakstenen gebouwtje in een weiland langs de Spoorwegstraat (september 2013) (Foto J. De Ro)

Het oude verdedigingstorentje als tuinpaviljoen in de hovingen van de Sint-Adriaansabdij op het schilderij van P. Canivé (1799)

Het torentje 'Le Belvédère' in de kloostertuin van het Zusterhuis (ongedateerd)

Na stopzetting van de activiteiten stonden de bedrijfsgebouwen aan de Hasseltsestraat jarenlang leeg, maar werden in 2004 grotendeels afgebroken. Het gebouwtje zelf aan de Gote staat er gelukkig nog maar is dringend aan renovatie toe.¹

Follytorens

Torens hebben meestal een specifieke functie, bijvoorbeeld militair (verdedigings- en uitkijktoren...) of technisch (koel- en watertoren...), of ze worden vaak toegevoegd aan

gebouwen als statussymbool. De zogenaamde *follytorens* op zich hebben in feite geen enkel praktisch nut, behalve misschien dat ze de woonomgeving willen behagen. Dikwijls zijn het speelse elementen in een frivool aangelegde tuin.

Het sierlijk torentje van de oude stadsomwalling als tuinpaviljoen is korte tijd zichtbaar na de afbraak van de huisjes in de Dierkoststraat (1979) (Foto D. Surdiacourt)

Het torentje met een aangebouwd terras met een borstwering in cementrustiek. Op de achtergrond ziet men de Dierkosttoren (1979) (Foto D. Surdiacourt)

1. J. DE RO, *De dorst van Geraard. De dranknijverheid in Geraardsbergen en deelgemeenten in historisch perspectief*, Geraardsbergen, 2005, p. 276-282.

Zo zien we op het schilderij van Petrus Canivé uit 1799 de aangelegde hovingen met torentje, met op de achtergrond een deel van het gebouwencomplex van de Sint-Adriaansabdij voor de afbraak. Dit torentje maakte voorheen deel uit van de oude stadsomwalling, maar ligt nu binnen de abdijmuren waardoor het zijn verdedigingsfunctie verliest. Hierdoor zorgt het voor een extra belevingswaarde van de abdijtuin. Wat verderop, achter het Koetshuis en op de gronden van het 'Zusterhuis', heeft tot de jaren 1960 een heus follytorentje gestaan. Wellicht gaat het hier om de zogenaamde *De Verloren Kost*, een toren die abt Longinus Foucquier (1626-1703) in 1694 laat optrekken ter beveiliging van de abdijbewoners. Het wordt pas ingericht als een echt tuinpriel wanneer rentenierster Pauline Spitaels (1797-1856) het tijdens de jaren 1840 integreert in de hovingen achter haar woonhuis in de Abdijstraat. Het is een ronde bakstenen toren met rondboogvensters- en deur, aan de top bekroond met nepkanteeltjes. In 1856 schenkt Spitaels haar hele erfenis aan de Zusters van Maria en Jozef. De kloostergemeenschap zal nog decennialang het torentje koesteren als tuinsieraad. Het noemt dan afwisselend "*la Tour*" en "*Le Belvédère*", wat zo goed betekent als "torentje met mooi uitzicht".²

In de schaduw van de massieve Dierkost, een vestingtoren uit de 14de eeuw die deel uitmaakt van de omwalling van de bovenstad, zijn nog twee follytorentjes te signaleren. In 1979 worden de huisjes langs de Kapellestraat (thans Dierkoststraat) gesloopt om plaats te ruimen voor een nieuw appartementsblok. Het oude tracé van de stadsomwalling komt hierbij bloot te liggen met een opvallend vooruitspringend rond torentje. Het

heeft een kegelvormige spits en twee steekboogvormige vensters met gekleurd glas. Het is vermoedelijk in de 19de eeuw opgetrokken op een oudere zandstenen

Achter het bankgebouw in de Buizemontstraat schuilt een verwaarloosde ommuurde tuin met follytorentje en fraai waterbassin (augustus 2013) (Foto's J. De Ro)

uitbouw met twee spaarbogen en ingericht als tuinpaviljoen. Later is er een terras aangebouwd met een borstwering in cementrustiek. Jammer genoeg is met de nieuw-

2. J. DE RO, i.s.m. D. SURDIACOURT, M. VAN TRIMPONT, J. COPPENS, L. BEECKMANS, N. DE BROUWER, N. VAN LIEFFERINGE, G. WELLEMANN, *De Muur rond Geraardsbergen. Van gesloten naar open stad*, Geraardsbergen, 2009, p. 198-202.

Het gebouwtje met toren en trapgevel bleef tijdens de restauratie van het politiegebouw behouden (augustus 2013)
(Foto J. De Ro)

bouw ook het torentje en het terras verdwenen.³

Een tweede follytorentje, in een ommuurde tuin langs het Boerenhol, is gelukkig bewaard maar in bouwvallige toestand. Het is een smal bakstenen torentje op een ronde plattegrond met vier dito venstertjes onder een kegelvormige spits van leien. Elk venster heeft een zandstenen latei en dorpel, die echter aan vervanging toe zijn. De torenspits bezit opvallend sierlijke krulijzers. Het torentje maakt deel uit van een smal tuingebouw met steekboogvormige openingen en drie oculi en hoort bij het huidige bankgebouw langs de Buizemontstraat. Kadasteronderzoek heeft uitgewezen dat op deze plaats medio 19de eeuw de stokerij stond van de gebroeders De l'Arbre. In het midden van de verwaarloosde tuin

staat een drooggevallen fontein met een cirkelvormige waterbassin. De waterspuwer bevindt zich boven op een cementen pilaar met een fraai bas-reliëf. Tuin en gebouwen zijn dringend aan een opsmukbeurt toe.⁴

Voornoemde torentjes in de aangelegde tuinen betekenden voor de bewoners zeker de uiting van een bepaalde status, hun huis langs de straatkant liegt er niet om. Tijdens de late 19de eeuw weten de nauw verwante katholieke families Flamant en De Turck hun belangrijke positie in de samenleving te etaleren door torentjes aan hun woningen toe te voegen. Textielfabrikant Adrien Flamant (1846-1923), burgemeester van Geraardsbergen in 1900-1921, laat in de tuin haaks op zijn directeurswoning in de Den-

derstraat een kleine achterbouw met een ronde toren optrekken. Het gebouwtje met trapgevel heeft natuurstenen speklagen onder een schilddak van leien. Gelukkig heeft men tijdens de recente renovatie- en uitbreidingswerken aan het woonhuis, thans politiegebouw, geopteerd om het te bewaren en te integreren.

Achter de notarisswoning van Léonce De Turck (1851-1926) in de Nieuwstraat vinden we - hoewel tijdgenoten dit zo niet ervoeren - een heuse follytuin. De inrichting van dit binnenhof en de nieuwe vleugel haaks op de Denderstraat dateren uit de late jaren 1880. Deze neogotische gebouwen bezitten alle 'romantische' ingrediënten: trapgevels, dakkapellen en een duiventoren onder een tentdak. Tegen de achtergevel van de woning langs de Nieuwstraat is een toren op een zeshoekige plattegrond aangebouwd. In een hoek van de tuin vinden we nog een driezijdig houten prieel met sierlijke tralies in glaswerk. En vooral het bakstenen tuinhuisje met puntgevel en eigenaardige venteropeningen is bijzonder sprookjesachtig. Als kers op de taart hebben de nazaten van De Turck in het midden van de tuin voor een vijftiende eeuwse gevel waarover een knuppelbrug in cementrustiek. Voor het ogenblik is het de parking van restaurant 't Notariaat.⁵

Tot 2006 stond langs de Pelgrims-
weg nog een fraai bakstenen torentje onder een tentdak van leien er verweesd bij. De overige gebouwen in de omgeving waren al vroeger afgebroken en een groot bord kondigde een nieuwbouwproject op deze plaats aan. Over de bouw- en eigendomsgeschiedenis is niets bekend.

3. *Ibidem*, p. 215-218.

4. *Ibidem*, p. 230.

5. J. DE RO, *Van brandewijnstokerij tot Irish Pub. Bouwgeschiedenis van de woning gelegen Nieuwstraat 41 te Geraardsbergen, in Gerardimontium*, 2007, nr. 215, p. 4-14.

In de buitengemeente Onkerzele, op een veld aan de bovenkant van de Brusselsestraat, heeft enkele decennialang de *Dusjken Toren* (Duitse Toren) de landelijke omgeving beheerst. Dit bakstenen gebouw op een quasi vierkante plattegrond onder een plat dak is door het Duitse bezettingsleger tijdens de Tweede Wereldoorlog opgetrokken als observatiepost. Niet meteen een voorbeeld van "vermaak" architectuur, hoewel... In de jaren 1950-1960 was de torenruïne het uitgelezen speelterrein voor ravottende kinderen. In hun fantasie vochten ze hier vele veldslagen uit. Het bouwjaar van de toren is niet bekend, maar hij kaderde in het Duitse netwerk van luchtafweergeschut. Bij de bouw werden Boomse stenen aangevoerd per schip en door boeren uit de buurt verplicht naar de bouwplaats gebracht. Naast de toren stonden houten barakken die dienden als logies voor de soldaten en in de onmiddellijke buurt een

Dit torentje langs de Pelgrimsweg wacht op de sloop (december 2006) (Foto J. De Ro)

In de ommuurde tuin achter de voormalige notariswoning De Turck in de Nieuwstraat vinden we allerhande 'romantische' elementen: een knuppelbrug in cementrustiek en duiventoren (1977), een prieel, een aangebouwd torentje en een tuinhuisje (juni 2007) (Foto's J. De Ro)

De 'Dusjken toren' was van ver over het glooiend weiland in Onkerzele te zien (begin jaren 1970) (Foto's D. Surdiacourt)

oefenterrein.

De toren telde vier bouwlagen en was naar schatting zo'n 13 meter hoog. Op basis van beeldmateriaal telde hij, behalve de toegang, slechts drie muuropeningen: een rechthoekige op de begane grond en een rondboogvormige respectievelijk op de tweede en op de derde verdieping. Op het dak stond een kanon. Op het einde van de oorlog vond er een vuurgevecht plaats, getuige de gaten die in de buitengevels jarenlang te zien waren. Bij hun vertrek staken de Duitsers de toren in brand. Omstreeks 1973-1974 is de toren met een kraan neergehaald en is op het vrijgekomen terrein een villa gebouwd.⁶

Wordt vervolgd.

jacques.de.ro@telenet.be

De sloop van de 'Dusjken Toren' in beeld (ongedateerd) (Geraardsbergs Heemkundig Archief)

6. Met dank aan Rik Van Damme, die rechtover de voormalige torensite woont.